

CAHİLİYYE DEVRİ İNSANINDA AKLÎ DURUM

Ahmet Lütfi KAZANCI*

ÖZET

Cahiliye devri insanı, putlara karşı sihirlenmişcesine itaatkâr, Peygambere karşı aklıyla mücadele eden iki türlü şahsiyete sahiptir. O putuna bütün işlerinde itaat eder, onun hoşnudluğunu arar, gazabından korkar. "Bu put canlı değildir, ağaçtan, taştan yapılmıştır, faydası ve zararı olmaz" denildiğinde aklını kullanmaz. "Ben babamı buna ibadet eder halde buldum" der.

Aynı insan Peygamberin karşısında böyle değildir. Akıl ve zeka sahibidir. Hayrına ve şerrine olanı bilir. Aklına güvenerek, Allahın ayetleri konusunda aldatılma imkânı olmayan bir kişinin mücadelesini verir.

Şayet bu adam putunun canlı olmadığını, taştan yahut ağaçtan yapıldığını kabul etseydi yeni dini kabul edebilirdi.

الخلاصة : ان في الرجل الجاهلي شخصيتين : شخصية مطيعة للاصنام كأنها مسحورة وشخصية تجادل امام الرسول مجادلة رجل عاقل . فان الرجل الجاهلي يطبع صنمه في اموره كلها يرجو رضاه ويخاف من غضبه . فاذا قيل له ان هذا ليس بحي . بل هو مصنوع من شجر او حجر لا يضرک ولا ينفعک فلا يعقل وانما يقول اني وجدت آباءى وهو يعبدہ وان هذا الرجل بين يدي رسول الله ليس كذلك فانه ذو عقل وذكاء يعرف خيره من شره ويجادل في آيات الله معتمدا على عقله مجادلة رجل لا يخدع ان هذا الرجل لو تفكر في صنمه مثل تفكره في رد رسول الله لاستطاع ان يقبل الدين الجديد

* Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

Cahiliyye devri insanının aklî durumu hakkında gerçeğe uygun bir açıklama yapabilmek için onu, putlar ve Peygamber karşısındaki tutum ve davranışları yönüne ayrı ayrı ele almak lazımdır. Böyle yapılmadığı takdirde birbirine zıt neticelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olur.

Cahiliyye devri insanında akıl en cevval ve en donuk seviyeleriyle bu iki sahadada tecelli etmiştir. Bazan varlığı bile tartışılacak derecede sessiz, sakin ve suskun olan akıl, bazan yirminci asrın insanından hiç te geri kalmayan bir mantık silsilesine sahip olarak ortaya çıkar. Bir sahadaki davranışlar itibariyle deli, aptal ve ahmak denilebilecek olan aynı insanı diğer sahadaki davranış ve düşüncesiyle normal bir insan olarak kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur.

Biz cahiliyye devri insanını önce putlar karşısındaki durumu itibariyle ele alıyoruz:

Arabistan'a ve özellikle Mekke'ye putperestlik, Huzaa kabilesinin Benu Hârise kolu reisi olan Amr b. Luhayy tarafından sokulmuştur¹. Bu adam, geçirdiği bir hastalığın tedavisi için Suriye'nin Belkâ² adı verilen bölgesine gitmiş, orada bulunan sıcak su kaplıcalarında yıkanarak iyileşmiş³ bu arada halkın putlara taptığını görmüştür. Neden böyle yaptıklarını sorduğunda "Bunlar ibadet ettiğimiz putlardır. Onlardan yağmur isteriz yağdırırlar. Yardım isteriz imdâd ederler" cevabını almış, kendisine de bir adet sanem (put) verilmesini rica etmiştir. Oradan alıp getirdiği ve Ka'be'nin içine yerleştirdiği bu put, ilerde "Hübel" adıyla meşhur olan ve Araplarca putların en kudretlisi olarak kabul edilen puttur⁴. Amr b. Luhayy halkı ona ibadet etmeğe davet etmiş ve bu davet Mekke halkı arasında kabul görmüş, daha sonra civar kabileleler de bu davete icabet etmişlerdir.

Mekke'nin Safâ tepesinde bulunan "İsâf" ve Merve tepesinde bulunan "Nâile" isimli putları diken, Cidde'ye yaptığı bir yolculuktan dönerken "Vedd, Süvâ', Yeğûs, Yeûk ve Nesr" isimli putları getiren yine odur⁵.

Başta Hübel olmak üzere daha sonra getirilen ve ilâve edilen putlar Arapların hayatının ayrılmaz birer parçası olmuştur. Hayatlarının her sahasına tesir etmiş, putun bahis konusu edilmediği basit veya önemli bir hadise bulmak imkânsız hale gelmiştir. Sayıları artmış⁶ adlarına kurbanlar kesilmiş⁷, ibadet maksadıyla etraflarında

1 İbn Hişam Abdülmelik, es-Siretü'n-nebeviyye, Beyrut 1971, I/79; İbn Kesir Ebülfidâ İsmail b. Kesir, el-Bidâye ve'n-nihâye, Beyrut 1966 II/187.

2 Ürdünde Şeria nehrinin doğusunda kalan bölge, İslâm Ansiklopedisi, M. Eğitim Basımevi, Ankara, Belka mad.

3 İbn Kelbî Hişam b. Muhammed, Kitâbü'l-asnâm (ter. Beyzâ Düşüngen) Ankara 1969, 27, 28.

4 İbn Hişam, I/39; el-Mes'udi Ali b. Huseyn, Mürücü'z-zehab, Mısır 1964, II/238.

5 İbn Kesir, Bidâye, II/191; Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1935, I/556; İbn Hacer el-Askalânî Ahmed b. Ali, Fethu'l-bârî Şerhu sahihi'l-Buhârî, Mısır 1300, IV/399, VII/511.

6 Taberi Muhammed b. Cerir, Tefsir (Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân) Mısır 1323, VI/48; Muhammed Reşir Rıza, el-Menar (Tefsirü'l-Kur'âni'l-azım) Mısır 1373, VI/146, Hasan İbrahim Hasan, Târihu'l-İslâm, Kâhire, 1964, I/17.

7 İbn Kelbî, s. 29, 40, 43, 51; İbn Hişam, I/154; İbn Sa'd Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, Beyrut ts, I/167; Buhârî Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-sahih, İstanbul 1315, Akıka 3, VI/217; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-sahih, Beyrut 1956, Edâhî 28, III/1564; Tirmizî Ebu İsâ Muhammed b. İsâ, el-Câmiu's-sahih, Kâhire ts, Edâhî 15, IV/96.

dönüp dolaşmış, en nâide yiycekler — yemedikleri bilindiği halde — onlara takdim edilmiştir⁸. Seferlere beraberce götürülmüş⁹, götürülmediği zamanlarda ise konak yerlerinde dört adet taş toplanmış, bunlardan şekil itibarıyla güzel olanı ilâh olarak değerlendirilip ibadet edilmiş, diğer üç tanesi ocak taşı olarak kullanılmıştır. Ayrılırken ilâh olan taş dahil olmak üzere hepsi terkedilmiş gidilmiştir. Bir başka konak yerinde yapılan iş, bir evvelkinin aynıdır¹⁰. Bu yolculuklarda bazan deve sağılmış, kum üzerine dökülen sütün karışımıyla çamurdan put yapılmış ve ona tapılmış, ayrılırken put yine orada bırakılmıştır¹¹.

Kısaca özetlemeğe çalıştığımız bu dînî hayatta akıl sadece seyirci kalmıştır. Sessiz, sakin, suskundur. Düşünce sahasında aklın atabildiği tek adım yoktur. Bunların hiçbirisi, normal düşünen insan tarafından yapılacak işler değildir. Eğlence maksadıyla dahi yapılsa tiksinti verecek hareketlerdir.

Halbuki Araplar bu konuda son derece ciddidir. Bütün bunları eğlenmek için değil ibadet maksadıyla yapmışlar, bu taşları birer ilâh olarak değerlendirmişlerdir. Öyleki, kendilerini putlara kulluk zilletinden kurtarmak için gelen Peygambere karşı bütün güçleriyle karşı durmuş, bu uğurda ardi ardına savaşlara girişmişlerdir.

II- Kur'ân-ı Kerim putların özelliklerinden bahsederek Arapları düşünmeğe davet etmiştir. Putların hiç bir şeyi yaratamadığını buna ilave olarak kendilerinin yaratıldığını (A'râf 7/191, 192) onlara ellerin yontup şekil verdiğini (Sâffât 37/95, 96) hiç bir fayda ve zarar vermelerinin söz konusu olamayacağını anlatır. Hz. İbrahim'in karşısında ve onun istedikleri cevabı putlara sorarak almayı tekiif etmesi esnasında "sen de bilip duruyorsun ki bu putlar konuşmazlar" (Enbiyâ 21/65) demeleri oldukça ilginçtir.

"Onların yürüyecek ayakları mı var?.. Yoksa onların sımsıkı tutup kavrayacakları elleri mi var?.. Yoksa onların görecek gözleri mi var?.. Yoksa onların duyacak kulakları mı var?.. (A'râf 7/195) gibi pek çok ayetlerde putların cansız birer varlık oldukları dile getirilmiştir. Bütün bu ayetlerde varılmak istenen nokta, onları düşünce sahasına çekmek, normal bir insan aklı ile düşündürebilmektedir. Fakat Araplar — daha evvelki putperest milletlerin yaptığından daha fazlasını yapamamış — Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz dine uyarız (Lukmân 31/21) demekten öteye geçememişlerdir. Nitekim Hz. İbrahim'in kavmi de aynı sözleri söylemişlerdi (Enbiya 21/23).

Bu arada Kur'ân'ın, bir tek Allaha iman prensibini yine aklın kabul edeceği ölçüler içinde ortaya koyması da durumu değiştirmemiştir¹².

III- Cahilliye devri insanını Peygamber karşısındaki tutum ve davranışıyla göz önünde bulundururken şu hususların da hatırlanması faydalıdır:

1) Kureyş kabilesi, diğer Arap kabileleri arasında seçkin bir mevkiin sahibidir. Hududları Peygamber Hz. İbrahim tarafından çizilen bir "Harem" sahasında yaşa-

8 Dârimî Abdullah b. Abdurrahmân, es-Sünen, ts, ys, Mukaddime 1/4.

9 İbn Hişâm I/80.

10 İbn Kelbî, s. 39.

11 Dârimî, I/4.

12 Putlarla ilgili olarak, yukarda verilenlere ilave olarak bk. Beyhakî Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn, Delâilü'n-nübüvve, Beyrut 1985, I/74, Fayda Mustafa, İslâmiyetin Güney Arabistana Yayılışı, Ankara 1982, s. 20 vd.

maktadırlar. Çevrede yaşayan bütün Arap kabileleri adeta kapılırcasına bir tehlike içindedir, her an bir saldırıya uğrama korkusu vardır¹³. Hazarda ve seferde emniyet içinde bulunan Kureyş kabilesi¹⁴, buna ilave olarak aksi bir tesadüfle saldırıya uğramış olsa, Harem ehlinde olduğu tespit edildiği takdirde serbest bırakılma gibi bir imtiyazın da sahibiydi¹⁵.

Abdullah b. Abbas (68/687) Kureyş isminin, kurş adı verilen ve bulduğunu yutan, mağlub edilemeyen bir balığın (Köpek balığı) isminden alındığını ve tazim maksadıyla — Mehmetçik gibi — ismi taşgîr vezninde kullanıldığını söylemiştir¹⁶.

Kur'anda adı geçen tek Arap kabilesi Kureyştir. Bu kabilenin adına bir sure tahsis edilmiş, Allahın onlara olan nimeti ve bahsettiği emniyet söz konusu edilmiştir. Kur'an bu kabilenin kullandığı lehçeye uygun olarak indirilmiştir¹⁷. Hz. Peygamber tarafından Kureyş'in üstünlükleri dile getirilmiş¹⁸, insanların emirlik vasfını Kureyşliler için tanıyacıkları, müslüman olanların Kureyşin müslümanına, kafir olanların da yine Kureyşin kafir olanına tabi olacakları ifade edilmiştir¹⁹. Genel olarak Kureyşlilerin siyasi maharet, konuşma sanatı, hazırcı cevaplık ve açık belâğatleri bedevileri hayran bırakan özelliklerindedir²⁰.

Bütün bunlar Kureyşlilerin, en azından normal akıl düzeyinde bulduklarını gösteren birer delil sayılmalıdır. Ötedenberi aklı dengesi yerinde olmayanlara karşı insanların davranışları acıma, alay etme, hor görme... gibi şekillerde tecelli etmiştir. Normal akıl düzeyinde olmayanların baş tacı edildikleri bir devir yaşanmamıştır. Bütün Arap kabilelerinin ne yaptığını bilmeyen, hafif akıllı, bunak... insanlardan meydana gelen bir topluluğa karşı saygı duymalarını beklememelidir.

2) Arapların şiiire, hitabete, hikmetli sözlere, darb-ı mesellere önemli ölçüde düşkün olmaları, onların aklı durumları hakkında yeterli bilgiyi vermelidir. Bu insanlar uzun uzadıya tahsil görmüş, edebî eserleri incelemiş, kütüphanelerde ömür tüketmiş insanlar değildiler. Bize kadar ulaşan kültürleri okuma ve yazmadan habersiz olan fakat olaylara ibretle bakmasını bilen şahsiyetlerin saf akla dayanan eser ve tecrübeleridir²¹.

Bütün bunlar, cahiliyye devrinde bir kısım insanların akıl, duygu ve muhakeme yönüyle, içinde buldukları cemiyeti aşıklarını gösterir. Şair ve hatiplerin ka-

13 Bk. Süyutî Celalüddin Abdurrahman, ed-Dürrü'l-mensûr, Beyrut ts, V/150.

14 Kurtubî Muhammed b. Ahmed, el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'ân, Kâhire 1967, XX/204.

15 Taberî, Tefsir XXX/200; Fahrettin Râzi Muhammed b. Ömer, Mefâtihu'l-gayb, Mısır ts. XXXII/109; İbn Cezzî Muhammed b. Ahmet el-Kelbî, Kitâbü't-teshîl li ulûmi't-tenzîl, Lübnan, 1973, III/119.

16 Taberî, Tarîhu'l-ümemi ve'l-mülûk, Beyrut ts, II/264; Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, el-Keşşaf an hakâiki gavâmıdî't-tenzîl, Beyrut 1947, IV/802; İbn Kesir, Bidâye, II/202; İbn Cezzî, IV/218.

17 Buhârî, Menâkıb 3, IV/156.

18 Müslim, Fezâil 1, IV/1782.

19 Müslim, İmâre 1, III/1451; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut ts, I/5; İbn Hacer, VI/385.

20 İslâm Ans. Kureyş Mad. VI/1015.

21 Bk. Şevkî Dayf, Târihu'l-edebî'l-arabî, el-asru'l-câhili Kâhire ts, Ahmed Emin, Fecru'l-islâm, Kâhire 1965, s. 50.

bilelerüstü bir itibara sahip olmaları, halkın edebî durumunu anlatan bir başka delildir. Çünkü halk değerini anlamadığı şeye itibar etmez.

3) Hz. Peygamber İslâm dinine açıkça davete başladığı zaman, içlerinde Ebu Cehl'in de (2/624) bulunduğu bir grup "şairden, kehânetten, sihirde anlayan birini bulsak da, gitse Muhammedle konuşsa" demişlerdi²².

Bu istek yabana atılmamalıdır. Hz. Peygamberle tuttuğunu koparan, güçlü kuvvetli bir yiğit yerine zamanın kültürü olarak değerlendirilen özelliklerle mücehhez birini aramaları çok anlamlıdır. Zaman zaman "açık bir sihirdir" (Mâide 5/110) dedikleri Kur'ân ve "şâirdir, sihirbazdır" (Enbiya 21/5; Tur 52/29) dedikleri Hz. Peygamber hakkında hüküm verecek olanın da, bu konuları iyi bilen bir insan olmasında fayda görüyorlardı. Demekki akıllı geçiniyor, aklın ve mantığın icaplarını yerine getiriyor, ayna hakkında bilgi edinmek için körlere başvurma durumuna düşüyorlardı.

Bu umumî arzu üzerine Utbe b. Rebîa (2/624) Hz. Peygamberi ziyaret ederek şöyle demiştir: "... Getirdiğin bu dava ile mal ve servet davasında isen aramızda mal toplayalım, en zenginimiz sen ol. Şan ve şeref peşinde isen seni başkan seçelim ve sana danışmadan iş yapmayalım. Saltanat sevdasına kapıldıysan tac giydirelim. Gözüne görünen cin peri varda kendini kurtarıyorsan servetimizi harcayarak tedavi ettirelim."²³

Utbe tekliflerini bitirdikten sonra Hz. Peygamberin okuduğu Kur'anı dinlemiş ve fevkalâde heyecanlanarak "Aramızdaki akrabalık hürmetine artık yeter" diyerek ayrılmıştır.

Onun gelişini görenler "yemin olsunki Utbe, gittiği yüzle dönmüyor" demişlerdir. Utbe ise arkadaşlarına intibalarını şu sözlerle anlatmıştır: "Yemin ederim ki ömrümde benzerini dinlemediğim bir söz dinledim. O sihir değil, şiir değil, kehânet değildir. Ey Kureyşliler sözümü dinleyin ve bu adam ile davasının arasına girmeyin. Onu kendi haline bırakın. Vallahi dinlediğim bu sözler büyük bir inkılâp vücuda getirecektir. Eğer Araplar ona galip gelirlerse sizin adınıza onun işini bitirmiş olurlar. Eğer o Araplara galip gelirse iyi bilin ki onun zaferi sizin zaferiniz demektir. Neticede insanların en şerefli si sizler olursunuz."²⁵

Bu olayları değerlendirirken şu hususları göz önünde bulundurmada fayda vardır:

a) Utbe yepyeni bir dava ile ortaya çıkan bir insanın hangi maksatları gözetebileceğini incelikle hesaplamış ve bu düşüncesini iğneliyerek anlatabilmiştir. Onun düşünmediği, yahut düşünmek istemediği cihet, bir peygamberin maksadının neler olabileceğidir.

b) Utbe'nin Kur'an ayetleri hakkında verdiği bilgi enteresandır. Bu sözler onun yüksek bir edebî zevke, ileri derecede bir akîf muhakemeye sahip olduğunu, şair, kahin ve sihirbaz kişiler hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

22 Kurtubî, XV/338; İbn Kesir, Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm, Kâhire 1956, IV/90; Behakî, II/203; Elmalılı V/4193.

23 İbn Hişâm, I/313; Beyhakî II/203; Süheyli Abdurrahman b. Hatîb, er-Ravdu'l-ünf Kâhire 1967, III/149; Kurtubî XV/337.

24 İbn Kesir, es-Sîretü'n-nebeviyye, Beyrut 1971, I/574, Kurtubî XV/339.

25 İbn Hişâm, I/313, Beyhakî II/205, Zemahşerî, I/623.

c) Hz. Peygamberi Araplarla başbaşa bırakma teklifi siyasi yönden ileri bir görüşe sahip olduğuna delildir. Nitekim aynı anlama gelen sözler Hudeybiyeye doğru ilerlerken bizzat Hz. Peygamber tarafından da söylenmiş bulunmaktadır²⁶.

Bu sözleriyle Utbe, Hz. Peygamberin elinde kuvvetli bir silahın bulunduğunu sezmiş, en güçlü kabîle olmasına rağmen Kureyşin ilyice zorlanacağını ve büyük ihtimalle mağlup düşeceğini anlamış, kenarda durup hakem rolü oynamayı ve neticede galibin yanında yer almayı tasarlamıştır.

d) Görüşme sonucu onu görenlerin, "Utbe gittiği yüzle gelmiyor" demeleri, insanın hal ve tavrından, yüz hatlarından mana çıkaracak bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir.

4) Kum üzerindeki izleri değerlendirmede, doğan çocukların yüz hatlarına bakarak babalarını tayin etmede haklı bir şörete sahip olan Arapları akıl yönüyle takdir etmemek haksızlık olur. "Kıyâfet" adı verilen bu bilgi ve mahâret dalı özellikle Müdlic ve Leheb kabîlelerine büyük bir şöret sağlamış bulunuyordu. Bu konuda nakledilenler, yirminci asrın insanını hayrette bırakacak düzeydedir²⁷. Öyleki bir devenin kum üzerindeki izlerine bakarak "bu filan'ın devesinin izidir" diyebilirdiler. Yine bir insanın ayak izlerinden onun Iraklı, Mısırlı, Şamlı yahut Medinelî olduğunu tayin edebiliyorlardı²⁸. Hz. Peygamberin hicret yolculuğuna çıktığında da izlerini takip ederek Sevr dağındaki mağaraya kadar geldikleri, nakledilen bilgiler arasındadır²⁹.

İnsanın hal ve tavrından, renginden, şeklinden, konuşma tarzından onun psikolojik durumu hakkında neticeler çıkarma anlamına gelen "Fırâset" de Araplar arasında yaygındı. Bütün bunlar normalin çok üstünde, pırıl pırıl işleyen bir zekaya delalet etmektedir³⁰.

5) Daha önceki Peygamberlerden istenildiği gibi Hz. Peygamberden de mucizeler istenmiştir. Bu isteklerin hiçbiri alelâde cinsten değildir. O zamanın bilgi ve tecrübesine göre insan aklının "olmaz" hükmünü verdiği çeşitten olay ve işlerdir. Peygamber Hz. Salihe "kaya yarılın, içinden, ağzında ot tutan bir diş deve çıksın, bir günde bütün kabîle develerinin verdiği kadar süt versin" demeleri gibi³¹ Hz. Peygambere de "Ay'ı ikiye böleceksin" teklifini getirmeleri aynı düşüncenin mahsulüdür. Bunlar, Arapların "olur ile olmaz" arasını ayırdeden bir düzeyde bulduklarına delalet eder³².

Hz. Nuh'u, denizin, gölün, akarsuyun bulunmadığı yerde gemi inşasıyla uğraşır görenler — kendilerine göre pek haklı olarak — eğlenceye alıyor "bu gemi nerede yüzecek" diyorlardı³³.

26 İbn Esr Ali b. Ebi'l-Kerem, el-Kâmil fi't-târîh, Beyrut 1965, II/200; Ahmed b. Hanbel, III/323; İbn Hişâm, III/321; Halebî Ali b. Bürhâneddîn, İnsânü'l-uyun, Mısır 1964, II/692.

27 İbn Hişâm, II/34; İbn Sa'd, I/222.

28 Corci Zeydân, Târihu't-temeddüni'l-İslâmî, Mısır 1902, III/19.

29 İbn Cezzî, III/440; Diyârbekrî Huseyn b. Muhammed, Târihu'l-hamîs fi ahvâli enfesi'n-nefs, Beyrut 1283 (h.) I/328, Habelî, II/209.

30 Bk. Corci Zeydan, III/19.

31 Kurtubî, VII/238.

32 Beyhakî, I/233-236; İbn Hacer, VII/139; İbn Cezzî, IV/79.

33 Taberî, Tefsir, XII/21; Şevkânî Muhammed b. Ali, Fethu'l-kâdir, Mısır 1930, II/477.

Ay'ın ikiye bölündüğünü görenler "o bizi sihirlemiş bile olsa bütün insanları sihirlemeğe güç yetiremez"³⁴ derken, duruma göre hareket tarzında değişiklik yapacak derecede zeki ve uyanık olduklarını göstermiş oluyorlardı.

Hz. Peygamber Mirâc gecesinde sabahında "geceleyin Kudüse kadar götürülüp getirildiğini" anlattığı zaman, bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Hz. Peygamberin o güne kadar Kudüse gitmediği, o günün şartlarına göre Kudüse bir ayda gidip bir ayda döndüğü³⁵ ve dün akşama kadar Hz. Peygamberin Mekke'de, aralarında bulunduğu hesaba katılmış ve en kesin yoldan neticeye varmak üzere "bize Mescid-i Aksayı anlat" denilmiştir.

Bu durumda ona, "yemin eder misin?" dememeleri, yahut bu iddiasının doğruluğunu tasdik edecek şahit istememeleri oldukça dikkat çekicidir. Yapılacak hiçbir yemin ve dinlenecek pek çok şahit kesin olması itibarıyla onların istedikleri derecede kuvvetli bir netice veremezdi.

Onlar bir insanın bir gecede Kudüse kadar gidip gelebileceğini, aynı gece içinde hem Mekke'de hem Kudüs'te bulunamayacağını, Mescid-i Aksa'yı görmeyen bir insanın, görenlerin huzurunda hatasız olarak ayrıntılarıyla anlatamayacağını aklın ve tecrübenin verdiği bir netice olarak biliyorlardı. "Bize Mescid-i Aksa'yı anlat çünkü biz orasını biliyoruz" derken gerçeğe uymayan ifadelerden sakın, demek istiyorlardı.

6) Hz. Peygambere karşı yürütülecek menfi propagandayı görüşmek üzere "Dârü'n-nedve" de yapılan toplantı önemlidir. Bu toplantıda Velid b. Muğire (1/623), Mekke'ye gelen hacılarla görüşürken birbirini tutmayan ifadelerle Hz. Peygamberi tanıttıkları takdirde halkın şüphesini celbedeceklerini, bu sebeple etkili bir propaganda yapabilmek için ittifak halinde olmalarının lüzumunu anlatmıştı³⁷.

Hicret günü yapılan toplantıda bütün kabilelerden birer insanın katılmasıyla işlenecek cinayet karşısında Hâşimîlerin kan davası güdebilecekleri düşüncesini ileri atmamak ta bu konuda verilecek dikkate değer misallerdendir³⁸.

7) Medine devrinden iki örnekle konuyu bağlamak istiyoruz:

a) Bedir harbinin malzemesini te'min için Şam taraflarından gelmekte olan kervanı ele geçirmek maksadıyla iki kişilik bir keşif kolu çıkarılmış ve onlar da Bedir civarında bir müddet oturduktan sonra kalkıp gitmişlerdir. Daha sonra oraya gelen Ebu Süfyan komutasındaki kervan konaklarken Ebu Süfyan etrafı araştırmış ve iki yabancının bir müddet kalıp gittiklerini öğrenmiş onların buldukları yere gelerek deve pisliklerini eliyle karıştırmış içindeki çekirdekleri görünce "Vallahi bu yem, Yesrib (Medine) yemidir" diyerek orduya hareket emri vermiş ve uzaklaşmıştır³⁹.

Taptığı putun cansız olduğunu bile düşünmek istemeyen ve Uhud harbinde kazandığı zaferi "Yaşa ey Hübel!" diye çılginca haykırarak kutlayan Ebu Süfyan

34 Tirmizî, Tefsir 55, V/398, Diyârbekrî I/299, İbn Seyyidî'n-nâs Uyûnü'l-eser, Lübnan I/114.

35 İbn Hişâm, II/39; İbn Seyyidî'n-nâs, I/141.

36 İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Bekr. Zâdü'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd, Mısır 1970, II/54.

37 İbn Hişâm, I/288; Beyhakî, II/200; İbn Seyyidî'n-nâs, I/101.

38 Taberî, Târih, II/371; İbn Sa'd, I/227; İbn Esîr, II/102; Süheyfî, IV/178.

39 İbn Hişâm, II/269; Süheyfî, V/95.

gerçek manasıyla akıl, zeka ve tecrübe sahibi bir insandı, demek için sadece bu misal bile yeterlidir⁴⁰.

b) Hudeybiye anlaşması yazılırken Hz. Peygamber kendisi için Rasulullah tabirini kullanarak yazdırmak istemiş fakat Kureys adına hareket eden Süheyl b. Amr (22/643) itiraz etmiş ve "Seni Allahın Peygamberi olarak kabul etseydik Ka'be'yi ziyaret etmene engel olmaz ve seninle muharebe etmezdik. Muhammed b. Abdullâh yazacaksınız" demiştir⁴¹.

İşte yazımızın başındanberi verdiğimiz misallerin özü bu sözün içinde yatmaktadır. Süheyl bu sözle "Biz ne yaptığımızı, ne yapacağımızı bilen, iyiyi kötüden ayırdeden insanlarız. Bir insanı hem Peygamber olarak kabul etmek ve hem de ona karşı çıkmak gibi bir tenakuza düşmeyiz" demek istiyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki cahiliye devri insanı putlar karşısında sihirlenmiş-çesine İtâatkâr bir durumdadır. Putuyla ilgili olarak akıl yürütme İmkânından mahrum imişçesine bir sessizliğe bürünmüştür. Yapılan İkazları normal akıl ölçülerine göre değerlendirmemiştir. Fakat aynı insan Peygamberin karşısında uyanık, girdiği mücadeleyi kaybetmemek için aklını, zekasını, muhakeme kabiliyyetini alabildiğine işleten bir başka şahsiyete sahiptir. Eğer o aklını normal ölçüler içinde çalıştırsaydı, deve pisliğini kontrol ederken gösterdiği anlayışı tebliğ edilen Kur'anı dinlerken de gösterebilseydi onun "Allah kelâmı" olduğunu anlaması zor olmazdı". Cehenneme girerken kâfirler dediler ki: şayet biz tebliğ edilenleri dinlesek, yahut aklımızı kullansaydık, cehennem ashâbı arasında bulunmazdık" (Mülk 67/10).

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Beyrut ts.

Ahmed Emin, Fecrü'l-İslâm, Kâhire 1965.

Beyhakî Ahmed b. Huseyn, Delâilü'n-nübüvve, Beyrut 1985.

Buhârî Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-sahih, İstanbul 1315 (h).

Corci Zeydân, Târîhu't-temeddüni'l-İslâmî, Mısır 1902.

Dârimî Abdullah b. Abdurrahman, es-Sünen, ys, ts.

Diyârbekrî Huseyn b. Muhammed, Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi'n-nefis, Beyrut 1283 (h).

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1935.

Fahredden Râzî, Mefâtihu'l-gayb, Mısır ts.

Halebî Ali b. Bürhâneddin, İnsânü'l-uyûn, Mısır 1964.

Hasan İbrahim Hasan, Târîhu'l-İslâm, Kâhire 1964.

İbn Cezzî Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, Kitâbü't-teshîl li ulûmi't-tenzil, Lübnan 1973.

İbn Esîr Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed, el-Kâmil fi't-târîh Beyrut 1965.

İbn Hacer el-Askalânî Ahmed b. Ali, Fethu'l-bârf fi şerhi sahihi'l-Buhârî, Mısır 1300.

İbn Hişâm Abdülmelik b. Hişâm, es-Siretü'n-nebeviyye, Beyrut 1971.

40 Buhârî, Megâzî 17, V/30.

41 Buhârî, Şürât 15, III/181; Müslim, Cihâd 90, III/1409; Ahmed b. Hanbel, V/291; Taberî Târîh II/636; İbn Esîr II/204; Süheylî, VI/462.

- İbn Kelbî Hişâm b. Muhammed, Kitâbü'l-asnâm, Ankara 1969 (çev. Beyza Düşün-
gen).
- İbn Kesir İsmail b. Ömer, Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm, Kahire 1956.
- İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-nihâye, Beyrut 1966.
- İbn Kesir, es-Sîretü'n-nebeviyye, Beyrut 1971.
- İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, Beyrut ts.
- İbn Seyyidi'n-nâs, Muhammed b. Muhammed, Uyûnü'l-Eser, Beyrut ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Bkr, Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd, Mısır.
1970.
- İslâm Ansiklopedisi, Ankara M.E. Basımevi.
- Kurtubî Muhammed b. Ahmed, el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân, Kâhire 1967.
- Mes'udî Ali b. Huseyn, Mürüçü'z-zeheb ve meâdinü'lcevahir, Mısır 1964.
- M. Reşid Rıza el-Huseynî, Tefsiri'l-menâr, Kâhire ts.
- Mustafa Fayda, İslâmiyetin Güney Arabistana Yayılışı, Ankara 1982.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Camiu's-sahih, Beyrut 1956.
- Süyûtî Abdurrahman Celaleddin, ed-Dürri'l-mensûr, Beyrut ts.
- Şevkânî Muhammed b. Ali, Fethu'l-kadir, Mısır 1930.
- Şevkî Dayf, Târîhu'l-edebi'l-Arabî-el-Asru'l-câhili, Kahire ts.
- Taberî Muhammed b. Cerir, Câmîu'l-beyân, Mısır 1323.
- Taberî, Tarihu'l-ümemi ve'l-mülûk, Beyrut ts.
- Tirmizî Muhammed b. İsâ, el-Câmlu's-sahih, Kâhire ts.
- Zemahşerî Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an hakâiki gavâmıd't-tenzîl, Beyrut 1947.